

PRIMJERI SEOSKE STAMBENE I GOSPODARSKE ARHITEKTURE NA PELJEŠCU

Marija Planić-Lončarić

»Estetska vrijednost tog sitnog graditeljstva sastoji se u sljubljenosti s krajolikom i u prirodnoj povezanosti rasporeda svojih dijelova koji se ne rasiplju reprezentavnim prazninama, već se svode samo na korisne i upotrebljive prostore. Srasla sa zemljištem, ta su se naselja i kuće povila uz tle kao ruzmarin, iznikla iz litica kao košće, raširila se kao smokvine krošnje, uz svoju zemlju, vinograde i maslinike, uz izvore, polja i primorske drage, okupljajući oko sebe štale, konobe, zognjišta, peći i skloništa za lađe.«

Cvito Fisković, Dalmatinsko seosko graditeljstvo. (Predgovor u knjizi M. Miličić, Nepoznata Dalmacija, Zagreb 1955.)

Prostor poluotoka Pelješca¹ sačuvao je mnoštvo vrijednih primjera seoske arhitekture.² Njihova namjena je najrazličitija. To su zgrade spremišta u sjenovitim, ravnim maslinicima, kao npr. ona u Žuronji kraj Brijeste na sjevernoj obali, ili objekti gospodarstava s velikim cisternama izgrađeni unutar strmih vinorodnih padina Skaramuča na južnoj obali, ili opet odjeljeno građene kuće s gumnima pokraj malih žitnih polja u unutrašnjosti poluotoka, kao one na prostoru Dančanja.

Najčešće, pak, to su obično kuće koje uz osnovni stambeni prostor sadrže konobe, ostave, koji put ribarska spremišta ili staje — ovisno o tome gdje su građene i čime se njihov stanovnik bavi.

Iz velike i bogate skupine ruralne arhitekture Pelješca prilažemo nekoliko primjera.

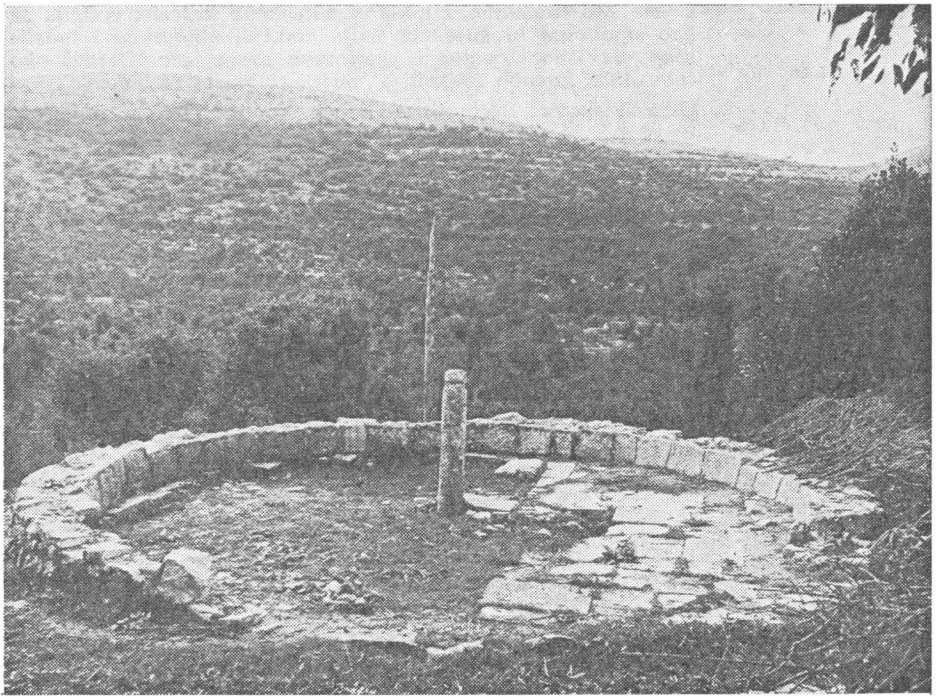
Kuća u selu Metohiji³

Selo se nalazi na istočnom dijelu poluotoka, na prostoru između stare (tzv. »dubrovački drum«) i nove ceste.

Kuća je građena u nizu, između dviju seoskih ulica i jednog stepeništa. Malih je dimenzija, sastoji se od četiri unutarnja i tri vanjska prostora

koji su međusobno povezani. U prizemlju je staja (ovce) i manja konoba, ostava, svaka s posebnim ulazom, koji ih vežu s njihovim vanjskim prostorima. Ispred staje je duboki, presvođeni trijem, preko čijeg se širokog ulaza uspostavlja jedina veza prizemlja s vanjskim prostorom ulice. Ispred konobe je malo zatvoreno dvorište čija se kamena ograda postepeno uvlači i čini ulicu širom. U uglu dvorišta, u ogradnom zidu, ostatak je krušne peći. Čitav niz vanjskih i unutarnjih zidnih niša obogaćuje uporabnost ovog malog prostora. Vanjsko kameno prizidano stepenište povezuje dvorište s terasom prvog kata, koja se nalazi iznad ulaznog trijema. Terasa je bila zaštićena odrinom (u zidu postoje kamene držači za drvene motke koje podupiru lozu). Iz terase se ulazi u stambene prostore prvog kata. Veći prostor, najvjerojatnije nekoć podijeljen na dvije prostorije i manji u kome se nalazila kuhinja.

Zidovi su debeli, kameni, rustično zidani. Otvora ima malo i nalaze se na južnoj strani. Uz prozore prvog kata uzidane su kamene vrlo jednostavne konzole koje su podržavale drvenu klupčicu i uz gornje dijelove prozorskog okvira probušene kamene menzole. Krov je dvostrešni, pokriven kupom. Kuća je slabo održavana, u nekim dijelovima ruševna.

Gumno u Zakamenju (Foto K. Tadić)

Pogled na Dubu Trpanjsku (Foto K. Tadić)

Ta stambeno-gospodarska cjelina vrlo razvijenog tlocrta, koji vješto spaja unutarnji s vanjskim natkrivenim i otvorenim pratećim prostorom, predstavlja kvalitetan primjer seoskog baroknog⁴ objekta, čiji su dvojnici u urbanim prostorima dubrovačkog područja vrlo česti.⁵

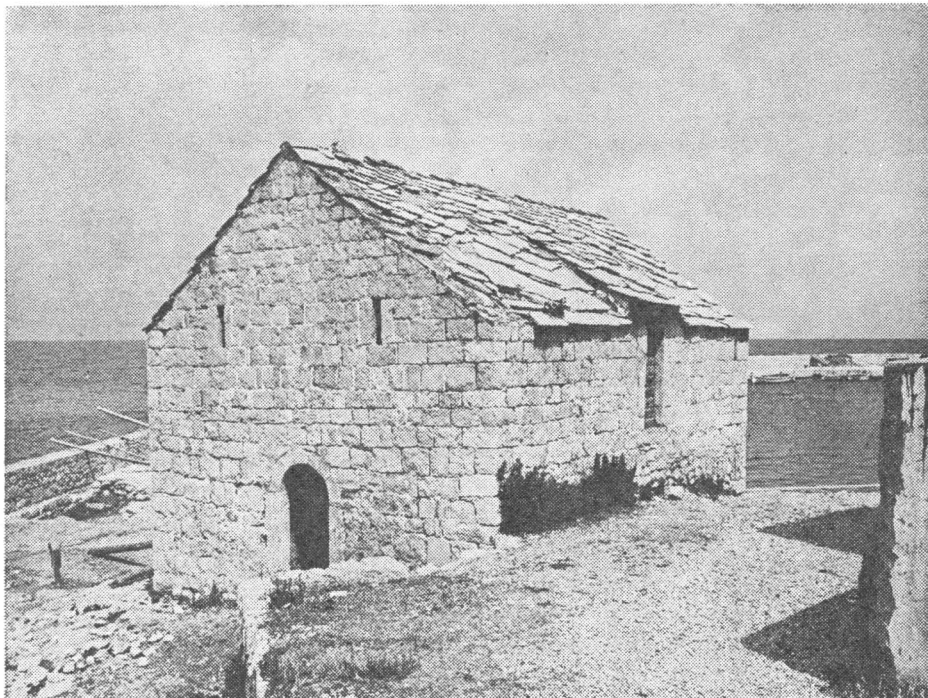
Kuhinja u Donjem Pijavičinu

Prostor kuhinje nalazi se u sklopu⁶ stambenog objekta u naselju Donje Pijavičino, ali mu je ulaz zaseban i iz njegove unutrašnjosti se ne ulazi u ostale susjedne prostorije. Nasuprot ulazu je dosta veliki otvor prozora, u uglu je krušna peć, do nje ognjište sa zidnim nišama za odlaganje, na suprotnom zidu stol, škrinja, polica. Na ulaznom zidu postoji duboka vanjska niša s otvorom cisterne kojem se može prići i s vanjske i s unutarnje strane kuhinje.

Funkcioniranje ovog prostora je do kraja riješeno, što je uostalom vrlo čest slučaj i u ostalim prostorima gospodarske namjene, kao npr. u mlinicama, gdje svaka faza procesa ima svoje mjesto koje je redoslijedom određeno kao jedino i najspretnije.

Gumno u Zakamenju

Zakamenje je izgrađeno na jednoj kamenitoj padini središnjega kopnenog dijela Pelješca. Selo je rastresitog tipa, objekti su najčešće izolirano građeni, udaljeni jedan od drugoga, ili poneki put izgrađeni u grupi od dva, najviše tri zajedno. Zajedničko gumno je izgrađeno postrance, nešto iznad doline gdje su se nalazila mala žitna polja. Danas je u zapuštenom stanju, uništene su kamene rubne linije pod kojima nedostaju lijepo klesane velike ploče.

Spremište u Dubi Trpanjskoj (Foto K. Tadić)

Ovo, kao i ostala gumna Pelješca, svjedoci su velikog napora Dubrovačke Republike da smanji uvoz žita, te da pojedini predio svog područja osposobi da se potpunije prehranjuje.

U nekim selima mala gumna su izgrađena neposredno uz stambeni objekt, i to u visini tavana kuće koja je izgrađena na kosini.

Spremište u Dubi Trpanjskoj

Cijeli niz seoskih naselja na Pelješcu osnovan je od dubrovačke vlastele, koja je u toku 14. st. došla u posjed pojedinih dijelova poluotoka.

To su bili planirani zahvati gdje se nakon diobe zemljišta obavljala parcelacija površina namijenjenih za stanovanje seljaka. Najčešće je u takvom pothvatu igraden i objekt za stanovanje (povremeno) vlastele, upravitelja imanja, zatim crkva i uvijek vlasteoski s t r a n j — spremište, koji ima zadatak čuvati skupljene plodove do časa njihove prodaje ili otpreme u Dubrovnik.

Selo u Dubi Trpanjskoj primjer je takve planirane izgradnje. Stambeni dio izgrađen je u pravilnom nizu koji je okomit na liniju obale i uvučen u unutrašnjost, smješten uz korito jednog prodora u planinu. Stambeni objekti su ugrađenog tipa, jednake veličine i u osnovi jednakog rasporeda.⁷ Nešto udaljen nalazi se stambeni objekt vlastele (Bunića), dok se na liniji obale nalaze crkve uz groblje i vlasteosko spremište. Objekt toga dvoetažnog, svodenog, čvrsto građenog spremišta izgrađen je na najistaknutijem dijelu tog organiziranog poljoprivrednog poteza.

Po tipu čvrstog, jednostavnog volumena, lijepo klesanog zida, te pokrova velikih nepravilnih kamenih ploča, taj objekt spada u grupu pravih predstavnika arhitekture regije.

I kao što je potrebno proučavati sveukupan građevni fond nekog urbanog središta da bismo o njemu više znali, tako je neophodno potrebno istraživati arhitekturu jednog šireg područja (bez obzira na vrijeme nastanka i vrstu namjene), da bismo potpunije ocijenili vrijednosti koje takvi prostori posjeduju.

BILJEŠKE

¹ Ekipa Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom prof. dra M. Preloga, poduzela je 1966. g. terensko istraživanje na prostoru poluotoka Pelješca. Dragocjene upute dao je dr C. Fisković. Tom prilikom su uz detaljne opise izabranih primjera sakralne, fortifikacione, stambene i gospodarske arhitekture, te njihovo fotografiranje, učinjene i arhitektonske snimke pojedinačnih objekata.

² Vrijednosti stambene i gospodarske arhitekture sela potakle su prvenstveno zanimanje arhitekata, koji su zapazili jednostavnost tlocrtne kompozicije, svrshodnost povezanosti vanjskog i unutarnjeg prostora, te usklađenost s okolnim krajolikom. Tako M. Miličić prema ranijim zapažanjima i bilješkama izdaje 1955. knjigu — Nepoznata Dalmacija.

Etnolozi su uz skupljanje građe o narodnim običajima i životu vezali niz važnih i vrijednih podataka o sitnoj opremi te arhitekture: alat, kuhinjsko suđe, malobrojno pokućstvo, odjeća itd., dok su historičari, arheolozi i historičari umjetnosti u svojim sve češćim istraživanjima i radovima počeli objašnjavati promjene nastale organiziranjem šireg prostora koje su uz ostalo utjecale i na formiranje ruralnih zajednica Pelješca; C. Fisković, Arheološke bilješke s Pelješca, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku — LV, Split 1953; V. Foretić, Kada je i kako Stonski rat došao pod vlast Dubrovnika, Pelješki zbornik, 1976; D. Roller, Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII do XV stoljeća, JAZU, Zagreb 1955; I. Fisković, Kulturno-umjetnička prošlost Pelješkog kanala, Split 1972; I. Fisković, Pelješac u protopovijesti i antici, Pelješki zbornik, 1976; N. Petrić, Prehistorijske kulture Pelješca, Pelješki zbornik, 1976; M. Prelog, Jadranska obala: prostor i vrijeme, Život umjetnosti, Zagreb 1967.

³ I. Fisković, Tri srednjovjekovne crkvice na Pelješcu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 19, Split 1972.

⁴ O pripadnosti seoske arhitekture nekom stilscome razdoblju rijetko se govori, zapravo se o toj arhitekturi češće raspravlja, kao o »van i bezvremenskoj« pojavi. Za takvo gledanje ima više razloga, a jedan je sigurno dugo trajanje

nekim oblika u pojedinom predjelu, isto tako rjeđa upotreba dekorativnih elemenata arhitektonske plastike, koja nas brzo i izravno upućuje u stilska razdoblja. Međutim, postoji još i kompozicija tlocrta, kao i odnos objekta prema okolnom prostoru, jedno i drugo može biti karakteristično za pojedino stilsko i vremensko razdoblje. Tako npr. parcelacija srednjovjekovnih planiranih naselja na Pelješcu stalno primjenjuje (kao uostalom i parcelacija urbanih prostora istog razdoblja) česticu, kojoj je duža strana ugrađena, a od vanjskih dijelova kuća ima jedino poneki put prigradeno stepenište.

U ovom našem primjeru kuće u Metohiji, slično kao i u gradskoj stambenoj arhitekturi (gdje najčešće dolazi do spajanja dviju srednjovjekovnih parcela), duža strana parcele je slobodna, a prateći vanjski prostori usko su vezani s unutrašnjom kućom. Oni iznose skoro polovinu sveukupnog stambenog prostora, što sve zajedno pridonosi razvijenijem i ugodnijem stanovanju.

⁵ Kao npr. stambeno-obrtnički objekti izgrađeni u Cavtatu sjeverno uz ulicu Prijeko.

⁶ Vrlo su to često zajedničke kuhinje za jednu skupinu seoskih, stambenih objekata, naročito kad se u njima nalazi krušna peć.

⁷ Iako je parcelacija ranija, po tipu srednjovjekovna, arhitektura tih planiranih naselja je najčešće kasnija, s razlogom, što je smjena čvrsto građenih kamenih objekata na ovim prostorima izvršena u toku 16—17. st. Po tekstovima onodobnih ugovora vidljivo je da su objekti vrlo često bili građeni od drva ili opet od kamene, nevezane građe.

M. Planić-Lončarić, Srednjovjekovna planirana naselja na prostoru poluotoka Pelješca, Pelješki zbornik, 1976.

M. Planić-Lončarić, Srednjovjekovni tipski stambeni objekti u naseljima na području Dubrovačke Republike, Godišnjak zaštite spomenika kulture, 2/3, Zagreb, 1976/7.

EXAMPLES OF RURAL DWELLING AND FARMBUILDINGS

by Marija Planić-Lončarić

A number of interesting rural agglomerations have been preserved on the Pelješac Peninsula. Their location in the wider area, connection with the road-network, and their position at a distance from the seashore, etc. are remindful of the time of their foundation. Their best qualities consist in the arrangement of the inside parts of various examples of dwelling houses and farmbuildings, as well as in a pleasingly consistent whole set against the surroundings. Unfortunately, this rural architecture gradually disappears, while the replacing one lacks its qualities.